

Jazyková politika České republiky v kontextu situace na slovanském území

Jazyková politika se stále častěji dostává do popředí zájmu veřejnosti spolu s tím, jak se projevům tohoto fenoménu na pomezí lingvistiky, sociologie a politiky věnují nejen odborníci, ale i běžní mluvčí jazyka, potažmo jazyků. Jazyk totiž neplní výhradně funkci komunikační, ale kromě jiného je mnohdy prostředkem, jakým jeho uživatelé demonstrují celou škálu odlišností vztahujících se jednak k nim samotným, jednak k jazykům, které ovládají. Za zmínku v této souvislosti stojí např. otázky týkající se etnicity, kultury, náboženství, politiky. Jedním z novějších titulů, který danou problematiku nahlíží perspektivou slovanského jazykového prostoru, je anglickojazyčná monografie *Language Policy in the Czech Republic in the Context of the Situation in Slavic-Speaking Territories*¹ ostravské slavistky Ireny Bogoczové.

Kniha je kromě úvodu a shrnujícího závěru rozdělena do 11 dílčích kapitol, ve kterých se čtenář seznamuje s jednotlivými tématy, jejichž společným jmenovatelem je pojem jazyková politika. K výkladu přistupuje autorka systematicky, přičemž z práce je patrné členění na tři větší, tematicky úzce provázané bloky. V několika úvodních kapitolách prvního z nich autorka nejprve věnuje pozornost vymezení některých obecněji chápaných termínů, s nimiž v publikaci pracuje – *The triad: language – na-*

¹ Irena Bogoczová, *Language Policy in the Czech Republic in the Context of the Situation in Slavic-Speaking Territories*. Přel. Christopher Hopkinson. Ostrava: Ostravská univerzita, 2021. 88 s. ISBN 978-80-7599-226-0.

tion – state (s. 7), *Language status* (s. 13), *Language planning* (s. 17) a *Standardization* (s. 21). Sleduje zde etnolingvistické vztahy mezi jazykem, národem a státem v širším slovanském prostoru a v obecnějším pojetí, přičemž zmiňuje také jazykovou situaci v periferních regionech, mnohdy založenou na míšení kódů, vícejazyčnosti, popř. existenci menšinových a regionálních jazyků. Dotýká se také problematiky aktuálního počtu slovanských jazyků, jejich statusu i současné kondice a definuje kritéria, která lze v hodnocení uvedených jazyků či jejich útvarů uplatnit (s. 13). V kapitole věnované jazykovému plánování si pak autorka mj. všímá toho, že jazyková politika nespočívá výhradně v regulaci vzájemných poměrů mezi většinovými a menšinovými jazyky nebo skutečnosti, že může být nástrojem diverzifikace daného jazykového společenství, ale že kromě legislativy zahrnuje i široce pojatou osvětu, jejímž smyslem je danou jazykovou politiku popularizovat či dokonce (spolu)utvářet kladný vztah veřejnosti k ustanoveným normám a pravidlům (s. 20). Jazyková politika pak sestává z několika složek, přičemž jednou z nich je standardizace jazyka. Badatelka podává vcelku detailní popis faktorů a vývojových etap tohoto jevu a všímá si větších či menších nuancí v chápání pojmů „státní“ a „úřední“ jazyk, s nimiž se setkáváme v různých zemích slovanském areálu.

Další segment sestávající z kapitol *The Czech linguistic situation* (s. 27), *Czech language policy* (s. 33) a *Reflections on the Czech linguistic situation* (s. 39) již explicitně pojednává o české, resp. československé jazykové situaci a její reflexi. Autorka v tomto bloku vychází z popisu postavení a funkčnosti jednotlivých útvarů češtiny, přesněji řečeno: spisovné, hovorové, obecné a běžně mluvené, aby následně plynule přešla k diskusi o historii a současnosti české jazykové politiky. Autorka v této souvislosti konstatuje, že aktuální česká jazyková politika dokáže (na rozdíl od jiných zemí) fungovat bez závazné legislativy, tedy bez jazykového zákona, anebo bez praktické realizace pojmu *státní jazyk*. Dle autorčiných slov je tato situace „[t]his situation is advantageous as it enables the Czech state to present itself on the international stage as a democratic and liberal entity; this is essentially true, though the lack of a language law does not a priori guarantee that democratic principles will be respected“². Sedmá kapitola s názvem *Reflections on the Czech linguistic situation* se od ostatního výkladu liší v tom smyslu, že kromě věcně popisné části obsahuje také problematiku spjatou s hodnocením pocitové sféry uživatelů jazyka, tedy tzv. prožívání jazyka. Autorka zde prezentuje (zčásti subjektivní) výběr deseti tezí, v nichž dokumentuje vztah odborné i laické veřejnosti ke spisovné a nespisovné podobě češtiny. Vlastní stanoviska pak zejména v otázkách možných variant nespisovné mluvené

² „[...] výhodná v tom, že se český stát prezentuje navenek jako demokratický a liberální, což je v principu pravda, nicméně nepřítomnost jazykového zákona respektování demokracie a priori negarantuje“ (s. 36; přel. J.M.).

češtiny doplňuje o postřehy jiných odborníků, např. Cvrčka, Čermáka, Daneše, Hronka, Krause, Sgalla, Starého, Vybírala. Najdeme zde tak mj. hodnocení následujících způsobů uvažování:

The notion of spokenness in Czech is atypical. A particularly complicated area is the definition of ordinary spoken Czech, especially with regard to the lack of a clear-cut delineating line between Common Czech and colloquial Czech. [...] There is a tension between standard Czech and ordinary usage. [...] Standard Czech does not perform all the linguistic functions (including the cathartic function), but only some of them. [...] Common Czech should be “released” into standard Czech, especially the spoken language. [...] The ordinary spoken language is the same thing as Common Czech; all users of Czech, when not speaking the standard language, are in fact speaking Common Czech (s. 43–46)³.

Ve shrnutí této kapitoly pak Irena Bogoczová konstatuje, že mezi uživateli jazyka na jedné straně a mezi odborníky na straně druhé „[i]t is often forgotten that the choice of a certain variety of a language (or its individual elements) is influenced not only by factors connected with the variety’s internal norm, but also by the situational context – depending on habits related to the type of communication that is customary in a specific sphere (niche, domain) of social interaction, the specific social and communicative role played by the speaker in the particular situation, the hearer’s expectation, the genre (text type) through which communication is occurring, and so on“⁴. Uvedený princip evaluace jazyka (jeho útvaru) pak autorka připomene ještě jednou v kontextu (ne)dodržování spisovné jazykové normy v mluvených a psaných komunikátech (s. 64).

V posledním tematickém bloku se badatelka věnuje specifickým otázkám vnímání české jazykové situace prizmatem standardních a substandardních variet češtiny – *The linguistic norm and attitudes to it* (s. 49), *The standard language norm – wanted and unwanted (accepted and rejected)* (s. 55), *The linguistic norm and written/spoken language* (s. 61) a *For the sake of correctness and purity* (s. 65). Autorka zde popisuje jazykovou normu – tedy určitý model, vzor, očekávanou, předpokládanou verbální reakci na konkrétní jazykový stimul – charakteristickou nejen pro spisovný jazyk, ale téměř pro každý útvar národního jazyka, v našem konkrétním případě – českého

³ Česká mluvenost je netypická. Zvláště komplikované je vymezení běžně mluvené češtiny, zejména s ohledem na nevýrazné rozhraní mezi obecnou češtinou a hovorovou češtinou; mezi spisovnou češtinou a běžným územím vládne napětí; spisovná čeština nesplňuje všechny jazykové funkce, včetně kataraktické, ale pouze některé; obecnou češtinu je třeba „pustit“ do spisovné, zejména mluvené; běžně mluvený jazyk a obecná čeština je jedno a totéž, všichni uživatelé češtiny, když zrovna nemluví spisovně, mluví obecnou češtinou (s. 43–46; přel. J.M.).

⁴ „[...] se mnohdy zapomíná na to, že o volbě dané jazykové variety či jejich jednotlivých prvků rozhodují nejen faktory související s vnitřní útvarovou normou, ale také hlediska situační, zvyklostní, plynoucí z typu komunikace v konkrétní sféře (doméně) společenské interakce, s konkrétní společenskou i komunikační rolí, kterou produktor textu v dané situaci plní, s očekáváním příjemce, s aktuálním stylistickým žánrem atd.“ (s. 47; přel. J.M.).

(s. 49). Zajímá ji jednak způsob, jakým se spisovnou normou ztotožňují běžní uživatelé jazyka i autority, jednak to, jak ji oba „tábory“ na ose úzus – norma – kodifikace hodnotí a pečují o ni. Irena Bogoczová v této souvislosti mj. zastává názor, že se v případě jazyka, jakým je čeština, hranice mezi spisovností a nespisovností nenachází na rozhraní textů psaných a mluvených, protože v něm hranice mezi spisovností a nespisovností probíhá různě, zejména s ohledem na možnosti komunikace prostřednictvím nových elektronických kanálů, pro něž je typická psanost. Autorka se neztotožňuje ani s existencí dualizovaného pojetí normy (mluvené a psané) a navrhuje, že je vhodnější definovat spíše míru typičnosti konkrétního psaného nebo mluveného projevu (s. 63–64).

V rozsahem nevelké publikaci se Ireně Bogoczové podařilo podat základní obraz způsobu fungování současných slovanských jazyků – zejména jejich spisovných variant – v roli kódů celospolečenské veřejné komunikace. Autorčin výklad, přestože odkazuje na širší slovanský kontext jazykové politiky, se orientuje především na specifika situace českého národního jazyka. Snahou autorky bylo také prezentovat vztah české odborné veřejnosti k českému spisovnému jazyku i k jiným důležitým útvarům češtiny (srov. s. 5). Z této prezentace je patrný i vlastním postoj badatelky, který pramení jednak z jejího zaujetí pro zkoumanou problematiku, jednak z dlouholeté praxe v oboru.

Dodejme, že kniha vznikla na základě několika dřívějších prací autorky, nicméně text je redakčně sjednocen a doplněn mj. o některé aktualizované údaje. Titul bezesporu ocení především zahraniční bohemisté a slavisté, kteří hledají ucelený zdroj odpovědí na vybrané otázky fungování současné češtiny (a dalších slovanských jazyků) v jejích různých, vnitřně diferenciovaných podobách, stejně jako sociolingvisté, kteří si potřebují ujasnit některé pojmy týkající se slovanských jazykových standardů.